

DOCUMENTE RACOVÎȚĂ DIN ARHIVA MUZEULUI NAȚIONAL DE ISTORIE NATURALĂ „GRIGORE ANTIPA”

Iorgu PETRESCU¹, Angela PETRESCU²

iorgup@antipa.ro; angelap@antipa.ro

ABSTRACT: The famous Romanian scientist Emil Racoviță (1868–1947), the brilliant zoologist and explorer of the South Pole with Belgica (1897–1899) and the founder of a new science, biospeleology, remained in the Romanian posterity also due to the tremendous work done by a few of enthusiast disciples of Racoviță in their attempt at presenting his masterpieces in a Romanian form. În this paper, we present the huge amount of documents and personal objects belonging to Emil Racoviță, donated by his family after his death to the „Grigore Antipa” National Museum of Natural History. These documents were used for the monumental work „Emil Racoviță Opere alese” (Emile Racovitza Selecte Works) published by Constantin Motaș, Radu Codreanu and Valeriu Pușcariu in 1964 and for his Antarctic Journal, published by Alexandru Marinescu in 1999.

KEYWORDS: Emil Racoviță, personal archives, list of documents „Grigore Antipa” Museum, Belgica, Belgian Antarctic Expedition.

Savantul Emil Gh. Racoviță (1868–1947) va rămâne în Panteonul de aur al științei universale ca fiind primul naturalist care a făcut observații asupra faunei de la Polul Sud, cu expediția internațională „Belgica” și ca fondator al unei noi științe, biospeologia.

¹ Cercetător științific gr. I la Muzeul Național de Istorie Naturală „Grigore Antipa”, București; membru al Diviziei de Istoria Științei a CRIFST al Academiei Române.

² Cercetător științific gr. III la Muzeul Național de Istorie Naturală „Grigore Antipa”, București; membru asociat al Diviziei de Istoria Științei a CRIFST al Academiei Române.

După încetarea din viață a academicianului Emil Racoviță în 17 noiembrie 1947, Andrei Racoviță, fiul acestuia, la sugestia mamei sale, *Hélène, va dăruii Muzeului de Istorie Naturală „Grigore Antipa”, o parte din obiectele cele mai dragi, ale faimosului om de știință, cele care l-au însoțit de-a lungul vieții.* Astfel, la 27 ianuarie 1948, printr-o scrisoare adresată de Andrei Racoviță, șef de lucrări la Institutul de Cercetări Agronomice, Laboratorul de Fitopatologie din București, conducerii Muzeului „Grigore Antipa”, acesta donează, în numele „Prof. H. Racoviță”, câteva obiecte rămase de la marele dispărut care l-au însoțit în Antarctica.

Acestea erau: un costum complet de explorator polar, o pușcă de vânatoare cu trei țevi, Drilling-St. Etienne, Franța, calibru 16x16x10, o pușcă de vânatoare cu două țevi, Greener, Anglia, calibru 16, un harpon pentru foci, o medalie comemorativă a Expediției Belgica, cinci caricaturi executate la Polul Sud și o colecție de 212 diapozitive verascoape executate la Polul Sud în timpul Expediției Belgica.

Aceste obiecte au fost cuprinse în scrisoarea pe care conducerea muzeului la acea dată, director Mihai Băcescu, a expediat-o Ministerului Educației Naționale în 7 februarie 1948, prin care solicită aprobarea legatului propus și o intervenție către Ministerul de Interne pentru obținerea aprobării pentru expunere și păstrare în muzeu a celor două arme de foc.

În aceeași lună se primește răspunsul de la Ministerul Educației, prin care se acceptă donațiunea familiei, și apoi aprobarea de la Direcția Poliției Administrative, Biroul Arme, pentru expunere în muzeu a donației făcută de „moștenitorii savantului prof. E. GH. RACOVIȚĂ”.

O lună mai târziu, Andrei Racoviță primește din partea Ministerului Afacerilor Interne aprobarea pentru expunerea într-o vitrină din muzeu a armelor și a celorlalte obiecte dăruite de Emil Racoviță, cu rugămintea de a trimite obiectele și armele.

Într-o fotografie făcută în anii '50, păstrată datorită publicării sale în albumul „*Musée d'Histoire naturelle „Grigore Antipa”* (1961), putem vedea cum arăta această vitrină și cam ce conținea.

Costumul de explorator polar va fi dăruit Muzeului de Istorie al României cu ocazia înființării sale, în 1972 (Fig.1).

Alte obiecte de la Emil Racoviță care se văd în fotografia vitrinei respective: o caricatură a lui Emil Racoviță, explorator polar și al peșterilor, executată de Constantin Motaș, o cutie cu tubușoare cu substanțe Ica-Blitz pentru blitz-ul aparatului foto folosit în Antarctica, o fotografie de

dimensiuni mici înfățișându-l pe Racoviță, trei cutii cu tuburi, borcane și alte recipiente de depozitat animale de mici dimensiuni (nevertebrate). Acestora li se adăugau mai multe obiecte mici, o cutie cu iodo-bromură de argint marca J. Jouglă din Paris pe care este scris cu culoare albastră Polo Sud; adăpostește cele 212 diapozitive originale din Expediția Belgică, o cutie cu 5 tubușoare de sticlă cu dop de plută și o cutie din piele cu capac pentru transportul materialelor colectate de pe teren; o cutie de tablă cu pliculețe entomologice (pentru fluturi?. În jurnal menționează chiar capturarea unor lepidoptere din Țara de Foc) și cinci lucrări ale lui Emil Racoviță. Acestea cinci din urmă vor figura, împreună cu primele trei lucrări dedicate biospeologiei semnate de Racoviță, pe un panou aflat la intrarea în peștera artificială din subsolul muzeului.

Din aceeași categorie a obiectelor care au aparținut lui Racoviță menționăm și un curbimetru, un ceas de buzunar, un cuțit de vânătoare cu teacă, obiecte care au fost găsite în laboratorul în care a lucrat domnul Alexandru Marinescu, persoana care a făcut cel mai mult pentru buna prețuire a marelui savant în țara sa de origine, și o scară de explorat peșterile, obiect provenit de la Institutul de Speologie București, unde a fost păstrată cu sfințenie, până în 2011, când a fost dăruită muzeului și prezentată ulterior în expoziția actuală.

În arhiva Muzeului Național de Istorie Naturală din București există de asemenea mai multe seturi de fotografii alb-negru executate pe hârtie, un plic cu antetul „*Expedition Antarctique Belge Service Botanique et Zoologique* „cu eticheta“ *Pinnipeda Photographies en double utilisables*” care conține patru fotografii cu foci și exploratori executate de F. A. Cook în 1899 și nouă fotografii cu foci executate de Emil Racoviță în 1899. Lor li se adaugă un set de fotografii fără autor; Expediția antarctică Belgică, care înfățișează o floare de agavă din Patagonia, pescari fuegeni din Țara de Foc, Belgică acoperită de ghețuri, Belgică în ghețuri, fără dată, foci și pinguieni, fotografie cu banchiza Polului Sud și nava Belgică fără dată, membrii expediției Belgică pe banchiză, fără dată, și stânci în oceanul sudic.

În aceeași arhivă există două fotografii executate de Emil Racoviță cu ocazia expedițiilor sale speologice în diferite grote din Spania, Falaise de la Grotte d'Azure (Cotes Estartit, août 1900) și Grotte en form de feute a la pointe sud de l'entree de Cola Iunugo (août 1900).

O altă piesă din arhivă este un album de fotografii „*Expédition Antarctique Belge, 1897-1899*”, editat de Rougeron, Vignerot, Demoulin et

Cie, R. de Vaugirard și care cuprinde patru fotografii cu Belgica și foci și opt fotografii cu membrii echipajului.

Această arhivă conține o serie de documente scrise disparate: „*Voyage towards the south Pole and round the world (Resolution and Adventure) 1772–1775*”, copiat de mână cu adnotări cu cerneală roșie (probabil de către Racoviță); un carnet în care-și nota ce a văzut și colectat în timpul expediției; 15 desene și schițe de animale (în special păsări, pinguini, dar și foci) de la Polul Sud; cinci fișe bibliografice pentru foci antarctice redactate de Emil Racoviță; 36 fișe cu specii de polichete din Antarctica determinate, realizate și ele tot de Racoviță și 33 fișe pinnipede antarctice.

O parte foarte importantă a arhivei Racoviță este cea care cuprinde o serie de peste 20 dosare cu documente legate, în cea mai mare parte, despre participarea la expediția Belgica. Dăm în continuare cuprinsul acestora:

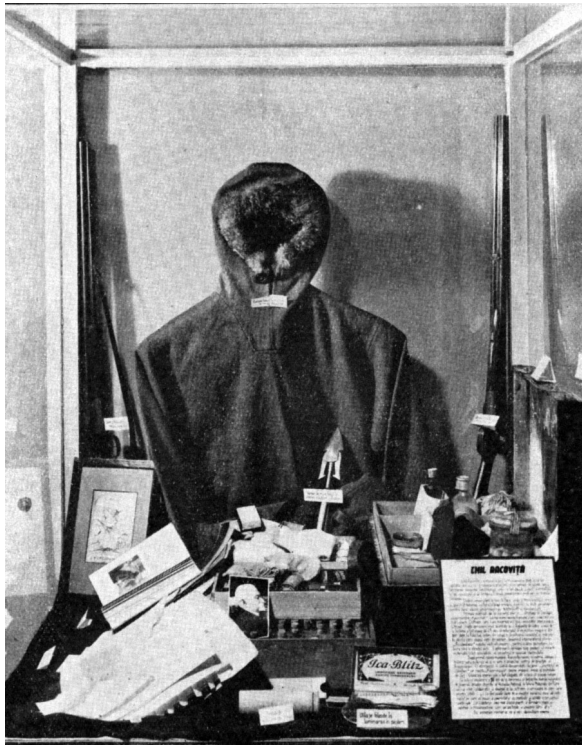

Fig. nr. 1 – Vechea vitrină cu obiectele care i-au aparținut lui Emil Racoviță (Arhiva Muzeului Național de Istorie Naturală „Grigore Antipa”)

Dosar 1897/3, 123 file, Expedition antarctique Belge Figures + texte I, II, III, IV, semne convenționale de corectură pentru tipar, formulare de expediere material la specialiști, listă specialiști implicați, formulare justificare publicare, date colectare material, 14 planșe tipărite ilustrații specii de ciuperci, 4 hărți Antarctica, traseul expediției, 1 fotografie pinguini, Raportul Expediției Antarctice Belgiene (1897–1899), instrucțiuni publicare, note referitoare la raportul științific legat de bryozoare (coperta) și partea de botanică, lista raportărilor științifice, compoziția Comisiei „Belgica”, adrese, manual cu instrucțiuni generale de publicare, formulare pentru fiecare lucrare (text, figuri, data apariției), model general de publicare, format pagină.

Dosar 1897/4, 175 file, inv. 1365A, Manuscris Racoviță Jurnal Belgica.

Dosar 1898/2, 173 file, note de specialitate, reproduceri foto, hărți privind expediția științifică “Belgica”.

Dosar 1898/7, 50 file, inv. 1347: manuscris lucrare *Leptonychotes*, 15 desene creion, 47 fotografii foci, inv. 1348 manuscris lucrare *Leptonychotes*, bibliografie.

Dosar 1898/8, 113 file, inv. 1436 A–1446 A: manuscrise Emil Racoviță listă animale din plancton, Chaetognatha, Tunicata, Acalephae, Pisces, Benthos, Alcyonaria, Cestoda, Tunicata, varia, animale din bentos, Foraminifere, Alcyonaria, Cestoda, Tunicata, Nemertea, 110 desene creion (negru sau colorate, specii noi, liste specii, scurte descrieri).

Dosar 1898/11 33 file: manuscris *Ommatophoca* observații personale, 7 desene, habitus și disecție, bibliografie, opt fotografii.

Dosar 1898/12, 9 file, inv. 1343: manuscris Emil Racoviță Pinnipeda observații personale, 3 fotografii.

Dosar 1898/13, 81 file, inv. 1450–1457–1458, fotografii Polul Sud tipărite sau probe, legendă în limba engleză sau română, documente, liste material păsări și mamifere, reptile, pești, insecte, depuse de Racoviță la Muzeul Regal de Istorie Naturală din Bruxelles, hărți Polul Sud, semnătura originală Gaston de Gerlache, factură primită de la Antipa (firmă Austria), scrisoare Antipa pentru Racoviță, scrisoare Racoviță pentru Antipa, cerere demisie Racoviță din calitatea de membru în consiliul conducere PARID, 1931; o fotografie, o chitanță dezvoltare diapozitive, hartă în creion (loc necunoscut), legendă fotografii Antarctica (Racoviță), listă clișee, originea lor, pentru cine au fost făcute, șapte facturi, liste păsări, mamifere, reptile, pești, insecte, gale colectate și expediate.

Dosar 1898/14, 15 file: manuscris Otaria.

Dosar 1898/18, 21 file, inv. 1429–1430–1435A, scos Aves (2) inv. 1429A, 1435A Belgica Oiseaux, inv. 1430–1433A Aves Spheniscidae Bibliographie, Pygoscelis Tubinares, inv. 1434A, Fulmaridae Ossifraga, Procellariidae Pagodroma.

Dosar 1899/7, 202 file, „Avances à la Commission Factures et recipies”, ziare cu articole despre Belgica, instrucțiuni publicare, scrisoare de la Ernest Van den Broeck, listă publicații E. Van den Broeck, 5 scrisori, Jardin Botanique de l'État 1876, Moniteur Belge 1899, scrisori expediere material de către Lecointe, invitații la ședința de la Academia Regală Belgiană, scrisoare adresată lui Racoviță pentru strângerea de fonduri în vederea ridicării unui monument pentru Alphonse Renard, membru al Comisiei Belgica, cerere înlocuire general Brialmont decedat cu E. van Beneden, proces verbal ședință Comisia Belgica, scrisoare G. Lecointe stabilirea cuprins raport Expediția Belgica, stabilirea specialiștilor, 2 fotografii pingui, chitanțe personale.

Dosar 1899/9, 23 file, inv. 1352A, 1353A manuscris Racoviță Ogmorhinus, bibliografie observații personale cu desene și 8 desene.

Dosar 1899/10, 100 file, inv. 1357 manuscris Ommatophoca, formule dentare scris cu cerneală neagră, corectura lui Racoviță cu cerneală roșie, 26 fotografii foci.

Dosar 1900/23, 287 file, corespondență oficială și personală invitații și programul unor manifestări internaționale la care a participat Emil Racoviță: Buenos Aires (1910), Congres geografic Jena (1897), invitație din partea lui William E. Hoyle de a fi președintele secției de zoologie la congresul din Manchester (1907), Bruxelles (1908) Congres adoptare franceza ca limbă internațională; stabilirea unui birou pentru British Marine Biology (1909), Societatea prietenilor Muzeului Național de Istorie Naturală din Paris (1907); Congres Esperanto; Elicopterul Léger, Al șaptelea Congres Internațional de Zoologie de la Boston, 1907; Proiectul unei expediții oceanografice pentru străbaterea Bazinului Polar Arctic Bruxelles 1906; Proiect explorare sistematică a regiunilor polare Bruxelles 1905; Congres Internațional studierea regiunilor polare Bruxelles (1906), scrisori de la G. Lecointe, Cyril Van Overbergh, Claude Bernard, Al VI-lea Congres Internațional de Zoologie (corespondență Comisia Polară internațională); proiect statut Asociația Britanică pentru Avansarea Științei, 1907; Al VI-lea Congres Internațional de Zoologie Berna, 1904; cărți poștale de la F. Römer,

Jena, pentru Racoviță; Dosar Southern Cross Expedition, subscripție pentru baterea unei medalii în cinstea lui Emile Maupas, 1913; cărți poștale de la S. Becher, M. S. Metalnikow, scrisoare Yves Delage, invitație la al XI-lea Congres al Naturaliștilor și Medicilor Ruși; comitet inițiativă ridicare monument Edouard Van Beneden; Comitet inițiativă batere medalie comemorativă Mihai Eminescu la 20 ani de la moarte; Van Beneden 1910, comitet pentru ridicarea unei statui lui Henri De Lacaze-Duthiers; subscripție monument Charles Marty Roscoff, unul pentru Lamarck, pentru Leo Errera, Fondul Petru Poni; listă fotografii verascoape executate de Cook și Racoviță, carte vizită Frederck Albert Cook, 1905, listă sondaje Belgica; Ședință publică Academia Regală Belgiană Clasa Științe, 1899, Listă materiale Belgica trimise pentru studiu la specialiștii ornitologi și mamalogi.

Dosar 1900/32, 61 file, inv. 1385, 1386, 1387 Memorii antarctice „Vers le pôle Sud”, răspuns la omagii, Viața animalelor și plantelor în Antarctica, Rezultatele generale ale expediției antarctice Belgiene, “Geografia” 15 Februarie 1900, corespondență, 81 scrisori și cărți poștale, 1 articol ziar, 2 liste participanți, comandă Racoviță librărie, 15 ilustrații foto animale antarctice.

Dosar 1900/34, 111 file, inv. 1338/1, 1390/2, 1391/1, 1392/2, 1396/1, 1397/1, 1409/1, 1401/1, 1402/1, 1449/6, 1499/60, inv. 1449A colaboratori note științifice Belgica, lucrare ichneumonidae și braconidae Belgica, 1900, 1459A Musee d’Hist. nat. Bruxelles, cărți poștale și scrisori primite de Racoviță de la Charles Severin, Charles Dupont, insecte, arachnide, miriapode corespondență, vertebrate corespondență, 5 schițe creion cetacee, inv. 1397A 1 desen.

Dosar 1900/36,45 file, inv. 1432 A manuscris Pinnipeda generalități.

Dosar 1901/7, 45 file, inv. 1354 A manuscris *Ogmorhinus*, 2 desene creion.

Dosar 1901/8, 71 file, inv. 1355 manuscris Racoviță *Leptonychotes*, adnotări și corecturi cerneală roșie.

Dosar 1902/3, 134 file, diverse notițe.

Dosar 1902/6, 33 file, inv. 1349 manuscris Racoviță *Otaria*, observații personale, 17 desene foci, 7 fotografii foci, manuscris *Pinnipeda* observații personale, 2 scrisori.

Dosar 1902/7, 92 file, inv. 1358 A manuscris Racoviță *Lobodon carcinophaga*, completări, corecturi cu roșu.

Dosar 1905/5, 248 file, corespondență Belgica material cine le studiază manuscris; Pruvot polichete, date stații, adnotări Racoviță; articole de ziar despre Belgica, listă personalități cărora li se va expedia volumul Belgica,

catalogoage material Belgica încredințat pentru studiu, corespondență cu Howard Saunders, invitație banchet oferit de Yacht Club Anvers pentru comandantul de Gerlache și companionii săi, hărți ale expediției, trei cărți poștale, scrisori, etichete diverse.

Dosar 1958/1, este aici prins un dosar fără cotă, *9 file, inv. 1359A* manuscris Racoviță, pagină scrisă de Al. Marinescu: „Chapitre. Examen critique des travaux publiés sur les explorations polaires australes au point de vue des Pinnipèdes, pour les latitudes supérieures à 50° Sud – 5 foi, ciornă; 3 foi plan Pinnipède (Biologie), 1 filă; note privind chorologia 1 foaie; examen critic plan 1 pagina (în loc de Pinnipèdes e scris (greșit, desigur) Cétacés) NR. INV. 1359A”.

Dosar 1958/1, 69 file, procese verbale ale ședințelor Comitetului de redactare a volumului „*Opere alese Emil Racoviță*”, manuscris pentru aniversări, procesele verbale sunt semnate în numele Responsabilului Comitetului Redacțional Prof. C. Motaș, de Avram Ștefania, secretară (comitetul era format din tov. Prof. C. Motaș, tov. Prof. R. Codreanu și tov. Conf. Val. Pușcariu, numit la sugestia Acad. Emil Pop), la colectiv se mai adaugă Prof. V. Radu, Prof. N. Sălăgeanu și Prof. E. Pop; etichetă plastifiată cu următorul conținut „Le repertoire du materiel zoologique comprend 1270 échantillons, dont de très nombreuses espèces inconnues. Het register van het zoölogisch material omvat 1270 staen, met talrijke nieuwsoorten” (posibil etichetă de la expoziția româno-belgiană de la Bruxelles dedicată centenarului expediției antarctice Belgica din 1998, organizatori Alexandru Marinescu și Cédric d’Udekem d’Acoz).

În 1964 apare în editura Academiei volumul „*Emil Racoviță Opere alese*”, volum îngrijit de iluștrii săi învățăcei, Constantin Motaș, Radu Codreanu și Valeriu Pușcariu. În paginile sale, deși nu este spus foarte explicit care este proveniența documentelor, sunt reproduse o mulțime din documentele aflate în arhiva noastră, ceea ce indică, fără puțință de tăgadă, drumul respectivelor documente. Pe spatele unora din ele există ștampila cu numele și adresa lui Constantin Motaș. Marinescu (1996) are o altă variantă, aceea că acestea, puține după propria mărturisire, ar fi fost alese de dr. Victoria Iuga-Raica din arhiva savantului din Cluj-Napoca, datorite de fiul acestuia Andrei Racovitză instituției bucureștene după dispariția ilustrului tată la sfârșitul lui noiembrie 1947.

Tot în colecțiile Muzeului Național de Istorie Naturală “Grigore Antipa” există și un preparat umed, 2 exemplare paratip de *Typhlocirolana*

gurneyi Racoviță, 1912, Algeria, Grotte de Misserghin, dept. Oran, 17.11.1909, Col. Pr. (profesor!) Racoviță.

Set plicuri și cărți poștale Aniversare Centenar Expediția Belgica editate din inițiativa dr. Marian Vasile; Două cărți poștale; Șapte plicuri; Două plicuri 60 ani protecție totală cetacee, Emil Racoviță precursor al cetologiei modern; Emil Racoviță (1868–1947), naturalist și explorator valoare 55 bani; Emil Racoviță (1868–1947), creatorul biospeologiei valoare 1,20 lei.

Set fotografii editate cu ocazia centenarului expediției Belgica: Belgica Adrien de Gerlache conducător exped., 1900; Belgica Emil Racoviță; Belgica Frederick Cook; Belgica în banchiză ziua; Belgica noaptea în ghețuri, 1899; Belgica prinsă în banchiză 1899; Belgica, Roald Amundsen;

Două timbre Poșta R. P. Română comemorative centenar naștere Emil Racoviță: Emil Racoviță (1868–1947), naturalist și explorator valoare 55 bani; Emil Racoviță (1868–1947), creatorul biospeologiei valoare 1,20 lei.

Bibliografie:

- [1] Marinescu, Al. *Le journal antarctique d'Émile Racovitza, naturaliste de l'expédition „Belgica”* Trav. Mus. Nat. His. Nat. Gr. Antipa 36: 473-
- [2] ***, *Musée d'Histoire naturelle „Grigore Antipa”*. Edité par le Musée d'Histoire naturelle „Grigore Antipa”, Șos. Kiseleff, N° 1, București, R. P. R., 1961, 27.
- [3] Racoviță, E., *Opere alese*. Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1964, 1–810.
- [4] Racoviță, E. *Jurnal*, Publicat de Compania, ed. Alexandru Marinescu, 1999, 1–350.